ISSN 2278-8808 IMPACT FACTOR: 1.38

An International Peer Reviewed

SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

सामाजिक स्वास्थ व संतांचे योगदान

प्राचार्य डॉ. सौ. राजमानेके. सी.

गेनबा सोपानराव मोझे अध्यापक महाविद्यालय

वडमुखवाडी□पुणे

Abstract

“पवित्र तो देश पावन तो देश जेथे हरीचे दास जन्मा येती” खरोखरच भारतभूमी ही नररत्नांची खाण आहे. अनेक श्रेष्ठ असे संत महात्मे□धर्मसंस्थापक□समाजसुधारक या देशामध्ये होऊन गेले. जनमानसावर अधिराज्य प्रस्थापित करून व्यक्ती व समाजामनाची मशागत करण्याचे कार्य या संतांनी केले. त्यामध्ये संत ज्ञानेश्वर□नामदेव□तुकाराम□रामदासांपासून संत तुकडोजी महाराज□संत गाडगे बाबांपर्यंत अनेकांचा उल्लेख करावा लागेल.

असे म्हटले जाते की मनाच्या अरोग्यावर आरोग्यवान जीवन अवलंबून असते. मन विस्तारले तरच सुख विस्तारले. कोणत्याही कृतीमागे मन महत्वाचे आहे. मनाच्या आरोग्यावर सामाजिक आरोग्य व स्वास्थ्य अवलंबून असते. सामूदायिक कल्याणातच स्वतःचे कल्याण मानायला शिकले पाहिजे. आरोग्यावान होण्यासाठी मनाचा मोठेपणा कमी होऊ न देणे ही एकच अट लक्षात ठेवणे गरजेचे आहे. संतज्ञानदेव म्हणतात, “आपल्यामध्ये विश्व पाहूनी | पुजी मी विश्वाला” असे म्हणत स्वतःला विश्वव्यापी होण्याची भूमिका ते मांडतात. इथला ‘स्वयं’ किंवा मी विश्वव्यापक आहे. संकुचितपणा जावा आणि व्यापकत्व यावे ही तत्वचिंतकाची भूमिका या संतवाडमयातून पहावयास मिळते. एका अर्थाने आत्मशोधातून विश्वशोधाकडे चाललेली वाटचाल म्हणजे हे संताचे वाडमय होय.

संत गाडगे बाबांची जीवन गाथा एक श्रेष्ठ भ्रमण गाथाच होती. निरक्षर बाबा संताचे ग्रंथ जगून दाखवत होते. ते केवळ विचारवंत नव्हते तर प्रथमदर्जाचे आचारवंत होते. आचारवंत बाबा संत कबीरांचा नवा अवतार होते. आयुष्यभर हिंडत बाबांनी समाज सुधारणेच जे काम केले त्याल तोड नाही. आयुष्यभर हिंडत हिंडत बाबांनी समाज सुधारणा करून समाज स्वास्थ्य जोपासून समाजातील तळागाळापर्यंत समतेची शिकवण रूजवण्याचा प्रयत्न केला. संत गाडगेबाबामध्ये महात्मा बसेश्वराची मानवता□संत तुकारामांची विज्ञाननिष्ठा□महावीरांची अहिंसा□बुद्धाची करूणा□येशू ख्रिस्ताचे प्रेम□संत दामाजीपंताचे औदार्य□संत

चोखोबांची स्पष्टोक्ती संत नामदेवाची ज्ञानदानदृष्टी महात्मा गांधीजींची सर्वोदयी विचार इ. सुरेख समन्वय साधलेला दिसून येतो.

राष्ट्रसंत तुकडोजी महारांजीन ग्रामगीतेतून भारताला नव्हे र्सा या विश्वाला विश्वशांतीचा व मानवतेचा संदेश दिला. समर्थ रामदासाने लोकांची समाजाची धारणा करणारा व समाजाला स्थैर्य प्रतिष्ठा प्राप्त करून देर्णा या धर्माची कास धरली. संत वासूदेवानंद सरस्वती यांनी अनासक्तवृत्तीने संसार केल्यास संसाराचे परमार्थात रूपांतर होते हेच मनोमनी रूजवण्याचा प्रयत्न केला. आचार्य विनोबा भावे एक महान लोकशिक्षक माणसाच्या हृदयातील सत्प्रवृत्तीला जागवून विरोधाशिवायच समाजातील विषमता नष्ट करण्याचा तसेच भूदान यज्ञाद्वारे लोकांना भूमी मिळवून देणारे ऋषी म्हणजे आचार्य विनोबा भावे होय. संत दामाजी महाराज एक साधा भोळा संत निरपेक्ष सेवाभावी वृत्तीनेच व्यक्तीच्या अंतःकरणात जनसेवेविषयी जिव्हाळा निर्माण करता येतो त्यावर त्यांची नितांत श्रद्धा होती. शीख धर्माचे दहावे गुरू गोविंदसिंह हे गावाचा देशाचा विकास करण्यासाठी सज्जनांच्या सशक्त संघटनेची आवश्यकता असल्याचे प्रतिपादन करतात. संत तुकारामांनी समाजातील दांभिकतेवर अनिष्ट रूढींवर व अत्याचार्ा यावर कडाडून प्रहार केला. र्व हाडात महानुभव धर्म स्थापणारे व कटाक्षाने मराठीतून धर्मोपदेश करणारे समताप्रेमी अहिंसाधर्मी महापुरूष श्री. चक्रधर स्वामी होय. समाजामध्ये व्रतवैकल्याचे स्तोम माजवून संपूर्ण समाजजीवन अंधश्रद्धापूर्ण बनविण्यात येते. याला त्यांनी विरोध केला. शीखांचे पहिले धर्मगुरू गुरूनानक यांनी ही मानवतेची सेवा गरीबांची सेवा यावरच भर दिलेला आहे. संत अगस्तीन हा पश्चिमात्य जगातील एक प्रकांड पंडित त्यांचे पूर्वायुष्य डागाळलेले होते. 'वासनेत नव्हे तर चरित्र्यत जीवनाची सार्थकता दडली आहे' या अर्थाच्या बायबलमधील एका वचनामुळे त्यांच्य जीवनाला वेगळे वळण लागले. समाज सेवेत त्यांनी आपले आयुष्य वेचले. मदर टेरेसा एका इंग्रजी माध्यामाच्या उच्चभ्रू शाळेतील शिक्षिका होत्या. त्यांनी क्षुद्रातिक्षुद्रांसाठी आयुष्य वेचले.

एकंदरीत या संताच्या कार्याने मनःस्वास्थ्य व समाज स्वास्थ्य टिकविण्याचा मूलमंत्र दिला असे म्हणल्यास वावगे ठरू नये.

Keywords: नररत्नांची खाण, आत्मशोध, विश्वशोध, सामाजिक स्वास्थ्य, आंनदयात्री

सामाजिक स्वास्थ्य व संतांचे योगदान

"पवित्र तो देश पावन तो देश जेथे हरीचे दास जन्मा येती" खरोखरच भारतभूमी ही नररत्नांची खाण आहे. अनेक श्रेष्ठ असे संत महात्मे धर्मसंस्थापक समाजसुधारक या देशामध्ये होऊन गेले. जनमानसावर अधिराज्य प्रस्थापित करून व्यक्ती व समाजामनाची मशागत करण्याचे कार्य या संतांनी केले. त्यामध्ये संत ज्ञानेश्वर नामदेव तुकाराम रामदासांपासून संत तुकडोजी महाराज संत गाडगे बाबांपर्यंत अनेकांचा उल्लेख करावा लागेल.

असे म्हटले जाते की मनाच्या अरोग्यावर आरोग्यवान जीवन अवलंबून असते . मन विस्तारलेतरच सुख विस्तारले . कोणत्याही कृतीमागे मन महत्वाचे आहे . मनाच्या आरोग्यावर सामाजिक आरोग्य व स्वास्थ्य अवलंबून असते . सामूदायिक कल्याणातच स्वतःचे कल्याण मानायला शिकले पाहिजे . आरोग्यावान होण्यासाठी मनाचा मोठेपणा कमी होऊ न देणे ही एकच अट लक्षात ठेवणे गरजेचे आहे . संतज्ञानदेव म्हणतात, “आपल्यामध्ये विश्व पाहूनी | पुजी मी विश्वाला” असे म्हणत स्वतःला विश्वव्यापी होण्याची भूमिका ते मांडतात . इथला ‘स्वयं’ किंवा मी विश्वव्यापक आहे . संकुचितपणा जावा आणि व्यापकत्व यावे ही तत्वचिंतकाची भूमिका या संतवाडमयातून पहावयास मिळते . एका अर्थाने आत्मशोधातून विश्वशोधाकडे चाललेली वाटचाल म्हणजे हे संताचे वाडमय होय .

अनाकलनीय व अशक्यप्राय अशा परमात्माला संतानी सगुणरूपात आणले ते केवळ शुद्ध भावामुळेच ,अंतःकरण शुद्ध व सत्वगुणांनी भरले आणि ईश्वरासाठी त्यात आर्तता येऊ लागली कीया अवस्थेला भाव असे म्हटले जाते . थोडक्यात भाव दृश्यरूप झाला की भक्ती होते . परमात्माच भावदर्शनात प्रेमाने उभा राहतो . भक्ताला भगवत्‌रूपाचा आनंद मिळतो . आपल्या नित्याच्या व्यवहारात,नित्याच्या प्रसंगात व सुखदुःखात परमात्याला उभे करून त्याच्याशी एकरूप होणे म्हणजे भाव . नाथ महाराज म्हणतात, “भाव तोची देव” . तर ज्ञानेश्वरीत म्हटले आहे . “पै भक्ती एकी मी जाणे | तेथे सान थोर न म्हणे | आम्ही भावांचे पाहूणे भलतेय |” एका अर्थाने या संतानी सामाजिक समतेचा पाया दृढ करण्याचा प्रयत्न केला .

संतानी भक्तीच्या मार्गाने संसार स्वर्गसुखासारखा बनवणारा धर्म शिकविला . त्यातून सामाजिक सौख्य बनवणारा धर्म शिकविला . त्यातून सामाजिक स्वास्थ्याची जाणीव करून दिली . माणसाच्या मनात मानवतेची ज्योत पेटवणे,त्याचे देवत्व जागृत करणे,विश्व सुखासाठी कर्तव्याची जाणीव करून देणे हे धर्माचे काम आहे . तीर्थक्षेत्री जाणे,व्रतजप करणे,दान धर्म करणे,माळा,भस्म,टिळा लावणे हा धर्म नाही . ही धर्माची अपांगे आहेत . तत्वाचा विचार,सत्याचा आचार,न्यायचा व्यवहार,करूणा व उपकार हा खरा धर्म होय . धर्म बाहय अवडंबरात नाही तर आंतरिक उदात्ततेत आहे . ही सामाजिक समानतेची जाणीव व सामाजिक स्वास्थ्याची गुरूकिल्ली आहे असे म्हणावयास हरकत नाही .

संत गाडगे बाबांची जीवन गाथा एक श्रेष्ठ भ्रमण गाथाच होती . निरक्षर बाबा संताचे ग्रंथ जगून दाखवत होते . ते केवळ विचारवंत नव्हते तर प्रथमदर्जाचे आचारवंत होते . आचारवंत बाबा संत कबीरांचा नवा अवतार होते . आयुष्यभर हिंडत बाबांनी समाज सुधारणेच जे काम केले त्याल तोड नाही . आयुष्यभर हिंडत हिंडत बाबांनी समाज सुधारणा करून समाज स्वास्थ्य जोपासून समाजातील तळागाळापर्यंत समतेची शिकवण रूजवण्याचा प्रयत्न केला . संत गाडगेबाबामध्ये महात्मा बसेश्वराची मानवता,संत तुकारामांची विज्ञाननिष्ठा,महावीरांची अहिंसा,बुद्धाची करूणा,येशू ख्रिस्ताचे प्रेम,संत दामाजीपंताचे औदार्य,संत चोखोबांची स्पष्टोक्ती,संत नामदेवाची ज्ञानदानदृष्टी,महात्मा गांधीजींची सर्वोदयी विचार इ . सुरेख समन्वय साधलेला दिसून येतो . “साधी राहणी, उच्च्व विचारसरणीत व डोंगराएवढी करणी” याचा प्रत्यय त्यांच्या जीवनात दिसून येतो . समाजातील अज्ञान,अंधश्रद्धा व अनोरोग्य नष्ट करण्यासाठी त्यांनी अहोरात्र कष्ट

केले . सुखी संसाराचा त्याग करून दुर्स याच्या संसाराची श्रीमंती वाढवावी वाहत्या नदीसारखे सर्वांच्या उपयोगी पडावे या उदात्त हेतूने त्यांनी आपले जीवन व्यतीत केले .

समाजातील दंभ􀀀अज्ञान􀀀अस्वच्छता व अनारोग्य याचे कारण लोकनीतीवर लोकपंरपरेचे वर्चस्व वाढले होते . तेव्हा या पंरपरेचा छेद घेऊन विज्ञान विषयक विचारांची बैठक लोकमानसात रूजविण्याचा प्रयत्न केला . जीवनातील अनुभूतीच्या पार्श्वभूमीवर माणसातील माणूस शोधण्याचा प्रयत्न केला . जीवनातील जिवंत अनुभूतीच्या पार्श्वभूमीवर माणसातील माणूस शोधण्याचा प्रयत्न केला . समाज निरीक्षणातून आत्मपरीक्षण त्यातून आत्मबोधाचा धडा गिरवण्याचा प्रयत्न या संतानी केला . अज्ञान􀀀अंधश्रद्धा व अनारोग्याच्या अंधारात चाचपडर्णा या लोकांच्या पायखालील उजेड होऊन रहावे . सर्वांचे जीवन आनंदाने उजळून टाकावे . ही आस आणि ध्यास बाळगून जीवन जगण्याचा प्रयत्न केला . देव देवळातच असतो का􀀀 बाहेर दीनदुःखी􀀀दलित􀀀पददलित􀀀अंध􀀀अपंग􀀀बेघर भूकेलेले􀀀तहानलेले शोषित􀀀वंचित􀀀वृद्ध􀀀रोगी􀀀 महारोगी यांच्या सेवेतच खरा देव आहे ही शिकवण या संतांनी दिली . एकता􀀀समता आणि बंधुभाव या त्रिवेणी संगमावरील एक पवित्र तीर्थस्थान होते गाडगेबाबा . सामाजिक समता व बंधुभाव निर्माण करण्यासाठी हे संत अहोरात्र झगडले . 'आनंदवन' निर्माण करावयाचे होते . अशा आंनदवनाचे एक आंनदयात्री म्हणून बाबा जगले .

संत गाडगेबाबा प्रथम आचारवंत होते नंतर विचारवंत होते . स्वच्छता􀀀समता व सामाजिक स्वास्थ्ययाच्या उजेडात समाज सुखी व संपन्न करण्याचा प्रयत्न केला . ज्ञानाला कर्माचे􀀀कर्माला सेवेचे अधिष्ठान देऊन ज्ञानमय कर्माने सर्व या लोकांच्या जीवनात आंनदाची बाग फुलविली . र्ख या अर्थाने लोकशिक्षणाचे चालते बोलते विद्यापीठच होय 􀀀असेच म्हणावे लागेल .

राष्ट्रसंत तुकडोजी महारांजीन ग्रामगीतेतून भारताला नव्हे सर्व या विश्वाला विश्वशांतीचा व मानवतेचा संदेश दिला . माणसातील माणूसकीला साद घालणारे व तिला जगवण्याचे काम या महान लोकांनी केले . या संतानी जीवनातील प्रयत्नावर भर देऊन जीवन व्यवहार व अध्यात्म यांची सुंदर सांगड घालण्याचा प्रयत्न केला .

ईश्वर केवळ मूर्तीत नाही तो संपूर्ण चराचर सृष्टीत आहे . याची जाणीव या संतानी करून दिली . या विश्वव्यापक परमेश्वराच्या दर्शनाने ज्ञानाची विशाल दारे आपोआप उघडली जाऊन मनुष्याचा संकुचितपणा व अहंकाराचा नाश होतो . ग्रामगीतेतून गावोगावी प्रचार􀀀प्रशिक्षणासोबत ग्रामीण उद्योग वर्ग􀀀 व्यायाम वर्ग􀀀आयुर्वेद वर्ग􀀀महिलोन्नत्ती वर्ग􀀀प्रार्थना􀀀व्यसन निर्मूलन􀀀गोवंशरक्षण􀀀अस्पृश्योद्धार􀀀कुस्तीस्पर्धा इ . उप􀀀माची लाट निर्माण करून समाजाचे प्रबोधन केले . ज्याला देशाची अनुभूती येते त्यांच्या मनातील संकुचितपणा􀀀अहंकार नाहीसा होतो . एकाग्र चिंतन􀀀मनन केल्याने देशाचे दर्शन घडते . ज्याप्रमाणे सूर्य प्रकाशामुळे कमळ फुलते तसेच ज्ञानदेवाच्या ज्ञानस्पर्शाने व्यक्तीमधील दोष कमी होतात .

समर्थ रामदासाने लोकांची समाजाची धारणा करणारा व समाजाला स्थैर्य प्रतिष्ठा प्राप्त करून देणा या धर्माची कास धरली . विश्वाची उत्तम धारणा व्हावी व सर्वांना शांती व स्थैर्य लाभावे . हा उद्देश धर्मा चा धर्मप्रचारकांनी सांगितला . धर्म केवळ पूजा पाठ व्रतवैकल्ये करावयास लावत नाही तर खरा धर्म समाज जीवानास स्वास्थ्य प्राप्त करून देण्यास मदत करतो . सावता माळयाने अज्ञान अंधःकार जाळून डोळस ज्ञानाचा प्रकाश लोकमानसात उजळविण्याचा प्रयत्न केला . अज्ञानाला ज्ञानाने व दुष्टाला प्रेमाने जिंकण्याचा मंत्र दिला . ईश्वरदत्त कार्य निष्ठेने श्रद्धेने मनापासून करणे हीच खरी ईश्वरसेवा आहे . तीच खरी ईश्वर भक्ती आहे . गुलामगिरीचे जीवन जगणा या लोकांना अनिष्टरीती जुनाट कल्पना रूढी इ . फोलपणा पटवून समाजहीत व समाजस्वास्थ्याचा नवा मंत्र दिला .

संत वासूदेवानंद सरस्वती यांनी अनासक्तवृत्तीने संसार केल्यास संसाराचे परमार्थात रूपांतर होते हेच मनोमनी रूजवण्याचा प्रयत्न केला . स्वामी रामतीर्थांनी बाह्य सुधारणे बरोबर आत्म सुधारणा करण्याचा प्रयत्न केला . जो आत्मोद्धार करतो तोच खरा सुधारक होय . ज्याचे आचरण शुद्ध नाही असा माणूस मोठया उपदेशाच्या गोष्टी सांगू लागला तरी दुर्जनांचा सज्जन होणार नाही . लोकशिक्षण न्यायरक्षण जनतेचे पोषण व श्रमदान हे कार्य जे जे चांगल्यारीतीने करतील तेच र्ख या अर्थाने वर्णाश्रम व्यवस्थेचे आदर्श जीवन जगतील .

आचार्य विनोबा भावे एक महान लोकशिक्षक माणसाच्या हृदयातील सत्प्रवृत्तीला जागवून विरोधाशिवायच समाजातील विषमता नष्ट करण्याचा तसेच भूदान यज्ञाद्वारे लोकांना भूमी मिळवून देणारे ऋषी म्हणजे आचार्य विनोबा भावे होय . जे काम हाती घेतले असेल ते परमेश्वराची पूजा मानून भक्तीने तन्मयतेने व उत्कटतेने करणे हा विनायकाचा स्वभाव होता . एकदा तर नदीत बुडायला लागले तेंव्हाही स्थिरवृत्तीने ते म्हणत होते, “विनोबा चालला-आत्मा अमर आहे .” त्यांची ही स्थितप्रज्ञता पाहून गांधीजींनी म्हटले “ आश्रमात गीता सारेच वाचतात , पण ती कळली फक्त विनोबालाच” . विनोबांनी भूदान, ग्रामदान, संपत्तीदान व जीवनदान याला सुरूवात केली व यशस्वी केली . विनोबांनी स्त्रीशक्ती जागृतीचा एकतेचा व अध्यात्माचा संदेश देणारी भगिनींची पदयात्रा **1967** मध्ये काढली होती . त्यातून स्त्रीशक्ती संग्रहित करण्याचा प्रयत्न केला . सर्वोदय समाजांचे कार्य करताना जातीशून्य हिंसाशून्य व शोषणशून्य असा समताधिष्ठित व शांततापूर्ण समाज निर्माण करून समाज स्वास्थ्य निर्माण करण्याचा प्रयत्न केला . विनोबा भावेंना हृदय परिवर्तन आचार परिवर्तन व त्यातून शेवटी समाज परिवर्तन अशी संग्राहक भूमिका अपेक्षित होती . त्यावर त्यांची दृढनिष्ठा होती .

संत दामाजी महाराज एक साधा भोळा संत निरपेक्ष सेवाभावी वृत्तीनेच व्यक्तीच्या अंतःकरणात जनसेवेविषयी जिव्हाळा निर्माण करता येतो त्यावर त्यांची नितांत श्रद्धा होती . ‘जनसेवा हीच ईश्वरसेवा’ यावर निस्सिमभक्ती होती . खरोखरीच जनसेवेमुळे इतरांच्या दुःखात संघर्षात मदत करणे शक्य होते .

शीख धर्माचे दहावे गुरू गोविंदसिंह हे गावाचा देशाचा विकास करण्यासाठी सज्जनांच्या सशक्त संघटनेची आवश्यकता असल्याचे प्रतिपादन करतात . गावाचे नेतृत्व चांगल्या माणसांच्या हाती दिले की वाई

ट माणसे आपोआप दूर होतील व त्यामूळे धर्मकलह□सत्तास्पर्धेचे कुटील राजकरण□दुराचार□भ्रष्टाचार इ . विघातक गोष्टीनांही आळा बसेल व जेणेकरून समाजस्वास्थ टिकण्यास मदत होईल .

संत तुकारामांनी समाजातील दांभिकतेवर □अनिष्ट रूढींवर व अत्याचार्ा यावर कडाडून प्रहार केला . संघटनासज्जानांची असावी□गावगुंडाची नको□कथा□कीर्तनाद्वारे लोकांना भक्तीमार्गाची दिशा दाखवली . संत तुकारामांनी अभंगाच्या माध्यामातून जनजागृती केली . “तीर्थी धोंडापानी | देव रोकडा सज्जनी |” असे सांगणारे ते महान संत होते .

र्व हाडात महानुभव धर्म स्थापणारे व कटाक्षाने मराठीतून धर्मोपदेश करणारे समताप्रेमी□अहिंसाधर्मी महापुरूष श्री . च□धर स्वामी होय . समाजामध्ये व्रतवैकल्याचे स्तोम माजवून संपूर्ण समाजजीवन अंधश्रद्धापूर्ण बनविण्यात येते . याला त्यांनी विरोध केला . लोकांना योग्य ज्ञान व संदेश देण्याचे कार्य□व्यक्तीचे जीवन अंर्तबाह्यबदलण्याचे कार्य च□धर स्वामींनी केले . समाजाचे आरोग्य व स्वास्थ्य रूजविण्याचा प्रयत्न केला . अखिल समाजास एकतेचा व सुसंघटनेचा व समतेचा धडा घालून देण्याचा प्रयत्न केला . रूढी□परंपरा व अंधश्रद्धांनी ग्रासून टाकर्णा या□चातुर्वण्याचा निषेध केला . श्री . च□धर स्वामी हे अंहिसावादी होते . संत चोखोबा□रामकृष्ण परमहंस व श्री च□धर या सर्वांचे हेच मत होते . समाज□राष्ट्र याची बांधणी चांगली व्हावी□शांती वाढावी असे च□धर स्वामींना वाटायाचे .

शीखांचे पहिले धर्मगुरू गुरूनानक यांनी ही मानवतेची सेवा□गरीबांची सेवा यावरच भर दिलेला आहे . गुरूनानक हिंदू ॅ मूस्लिम भेद मानत नसत . अंहकारमुक्ती बाबत आपले विचार सांगताना नानक म्हणाले, “खरा मूसलमान होणे फार कठीण आहे नबाबसाहेब” ते म्हणाले “परमेश्वराला सर्व शक्तिमान मानून मनातला अंहकार काढून टाकावा . परमेश्वराचे निर्माण केलेल्या प्राणिमात्रावर जो दया करतो तोच खरा मुसलमान होय” . गुरूनानकांनी जाती, पंथ, धर्म□गरिबी ॅ श्रीमंती भेदांचे निवारण करण्याचा प्रयत्न करून समाजहीत व समाजास्वास्थ्य जोपासण्याचा प्रयत्न केला . गुरूनानक म्हणत् “जीवनभर कर्म करा दिवसरात्र परमेश्वराचे स्मरण करा . साधूसंताचा आदर करा□त्यांची सेवा करा . एखाद्या सिंहासारखे जीवन जगा□ कुत्र्याचे जीवन जगू नका . आपल्या मनोविकारांवर विजय मिळावा” . बघा किती मोलाचा संदेश गुरूनानकांनी दिला .

शीख धर्मियांची एक प्रार्थना आहे, “नानक नाम चढदी कला | तेरे भाने सरबत दा भला” यातील सरबत दा भला याचा अर्थ सगळयांचे भले व्हावे . विश्वबंधुत्व हे आपल्या धर्माचे सर्वोच्च ध्येय आहे . ते म्हणतात संपूर्ण मानवजात ही इश्वराची निर्मिती आहे . त्यांच्या कल्याणासाठी शीख बांधवांनी प्रयत्न केला पाहिजे .

नाहीतर आपण म्हणतो ना ‘भूत दया ज्याचे मनी | त्याचे घरी चक्रपाणी |’ सत्यपालन हाच धर्म . बाकीचे सगळे अधर्म . स्वामी विवेकानंद म्हणतात् “जे तुमचा द्वेष करतात त्यांचे बरे करा . जे तुम्हाला शाप देतात त्यांना आशीर्वाद द्या . जे तुमची निर्भत्सना करतात त्यांच्यासाठी प्रार्थना करा” . बायबलमध्ये म्हटले

आहे, “ईश्वर एक आहे तो सर्वांचा पिता आहे. सर्व मानव एकमेकांचे बंधु आहेत”. ही नवीन जाणीव उत्पन्न झाली तरच समाजाचा उद्धार होऊ शकेल.

संत अगस्तीन हा पश्चिमात्य जगातील एक प्रकांड पंडित त्यांचे पूर्वायुष्य डागाळलेले होते. ‘वासनेत नव्हे तर चरिञ्यत जीवनाची सार्थकता दडली आहे’ या अर्थाच्या बायबलमधील एका वचनामुळे त्यांच्य जीवनाला वेगळे वळण लागले.समाज सेवेत त्यांनी आपले आयुष्य वेचले. असिसीचा संत □न्सिस हा धनवान व्यापाराचा विलासी मुलगा, “प्रभु मी तुझ्यासाठी काय करावे अशी तुझी इच्छा आहे?” या धर्म ग्रंथातील वचनामुळे त्याला उपरतीझाली.तो साधू झाला. ‘राम राम’ या शब्दाचा जप करताता वाल्याचा वाल्मिकी झाला.

मदर टेरेसा एका इंग्रजी माध्यमाच्या उच्चभू शाळेतील शिक्षिका होत्या. एकदा त्या गाडीने दार्जिलिंगहून कलकत्याला जात होत्या. प्रवासात असताना वाचनात एक उतारा आला. ‘गोरगरीब व दीनदारिद्री ही आपलीच रूपे आहेत.तेव्हा क्षुद्रातिक्षुद्रांसाठी तुम्ही जे करता ते माझ्यासाठीच तुम्ही करत असता’ हे वाक्य त्यांच्या अंतःकरणात खोलवर उमटले व तेंव्हापासून दरिद्रीनारायणाची सेवा त्या करू लागल्या.

एकंदरीत या संताच्या कार्याने मनःस्वास्थ्य व समाज स्वास्थ्य टिकविण्याचा मूलमंत्र दिला असे म्हणल्यास वावगे ठरू नये.

संदर्भ

1. चित्रे दिलीप पुरूषोत्तम ः पुन्हा तुकाराम□पॉप्युलर प्रकाशन□मुंबई□**1990**.

2. भगत रा.तु.ः संत गाडगेबाबा भ्रमणगाथा□चैतन्य प्रकाशन□कोल्हापूर□**2008**.

3. डॉ. सदानंद मोरे ः तुकाराम दर्शन□गाज प्रकाशन□अहमदनगर□**1966**.

4. डॉ. किरण नागतोडे ः वैश्विक संत महात्म्यांचे जीवन दर्शन□ग्रामगीता□विद्या प्रकाशन.

5. विकासमूल्य शिक्षण मार्गदर्शन नोंदवही.

6. फादर □न्सिस दिब्रिटो ः दिपमाळा□एक तरी ओवी अनुभवाची□सकाळ वृत्तपत्र.